

Јубиларни 40. број „Боке” разноврсношћу својих прилога наставља већ утврђену традицију овог часописа, који по свом квалитету превазилази регионалне оквире. Укрштаји различитих дисциплина расветљавају богату историју и уметност Боке Которске и подсећају на мање познате уметничке појаве. Оно што обједињује разнородне радове у овом броју „Боке” јесте идеја очувања културне традиције, што је, верујемо, један од главних покретача педесетогодишњег трајања часописа, али и нових бројева које са радошћу очекујемо.

Тања О. Ракић*

Универзитет у Београду – Филолошки факултет
Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима
Студентски трг 3
11000 Београд

УДК 821.163.41.09(082)
811.163.41(082)
930.85(497.11)"04/14"(082)

*Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности XII, ур. Гордана Јовановић,
Дани српскога духовног преображења XXIX,
Народна библиотека „Ресавска школа”, Деспотовац –
Институт за српски језик САНУ, Београд,
2022, 155 стр.*

Зборник радова *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности*, дванаести по реду у серији под овим насловом, са научног скупа одржаног у оквиру 29. културно-научне манифестације Дани српскога духовног преображења 20. августа 2021. године у Деспотовцу, доноси нам десет нових радова из назначеног тематског оквира. У средишту пажње аутора нашли су се средњовековна историја, књижевна историја и историја књижевности, историја уметности, историја језика, као и историјске, средњовековне рефлексije у савременом стваралаштву и језику.

*rakic.tanja@gmail.com

На почетку зборника налази се рад академика Злате Бојовић *Култи Немањића у дубровачким барокним биографијама и родословима* (9–17). У њему се испитује култура сећања и конструкције прошлости у круговима културне и књижевне елите раномодерног Дубровника и Далмације. Реч је о појави *књижевних биографија* и генеалогичке племичке породице које су обележиле барокну епоху. Сврха тих састава била је да ауторима или наручиоцима дела обезбеде што већи лични, друштвени, књижевни и сваки други углед, путем истицања славног порекла њихових предака или сродничких односа са познатим историјским личностима и породицама. Неупитни узор и носиоци племенитог порекла за бројне дубровачке и далматинске писце XVII века били су српски владари из породице Немањића и најугледније велможе из српског средњовековног краљевства и царства. Ауторка указује на неколико веома поучних примера. Угледни свештеник Иван Томко (1580–1637) из Шибеника придодео је себи друго презиме Мрнавић, доводећи се у везу са српском краљевском породицом Мрњавчевић. Као писац, Мрњавић је познат по верско-пропагандном спису *Животопис Светиога Саве*, у којем помиње спаљивање свечевих моштију 35 година касније од самог догађаја, што га уједно чини важним хроничарем свога времена. Светог Саву је на цртежу представио као римокатоличког опата и сина „краља” Стефана Немање, прилагодивши историјске чињенице времену у којем је живео. Није се устручавао да у животопису знаменитог Светог Саве истакне своје наводно сродство са Немањићима. Такође, прилично гламурозни књижевни опус настао је у намери да се прослави дубровачки доминиканац Вицко Комнен (1590–1667). Дело насловљено *Le glorie cadute dell' antichissima, ed augustissima famiglia Comnena* (*Пошамнеле славе веома старе и веома узвишене породице Комнена*), штампано је у Венецији 1663. године у девет књига, на око 920 страница. Током боравка у Напуљу Вицко је успешно експлоатисао своје звучно презиме. Његове генеалогичке доводне га у везу не само са византијском владарском династијом Комнин, већ и са другим, за ондашње писмене људе из Далмације, угледним породицама какве су биле српске великашке династије средњег века. Студија проф. Злате Бојовић значајна је по томе што указује на историјску перспективу трагања за пореклом, измишљањем и тумачењем прошлости које одговара савременом тренутку. У њеном чланку се недвосмислено поручује да у различитим историјским епохама идентитетски узор не морају бити исти, непроменљиви и једнообразни, за разлику од некада преовлађујућег мишљења о идентитету, патриотизму и национализму у класичној историографији XIX и почетком XX века.

Следећи рад, *Купус као лек у Ходошком зборнику* (19–27), аутора Радивоја Радића, представља рецепте из лекаруше Ходошког зборника (крај XIV века) који помињу купус као основну дрогу у лечењу појединих

болести. Рецепти из лекаруша изражавају основне концепте средњовековне медицине о болести, дрогама и начинима лечења. Купус се препоручивао за лечење различитих болести: требало је добро сажвакати листове купуса против обољења званог осип, тј. мехурића у устима, или узети сок од купусовог лишћа против отока. Купус је улазио у сложене лекове са другим састојцима у виду мелема против ћелавости или се од њега правио мелем против апцеса (гнојне упале) или се препоручивао корен купуса против главобоље од лошег вина. Рецепте из Ходошког зборника аутор сагледава у ширем контексту античке и средњовековне медицине. Он брижљиво наводи старогрчке, римске и византијске писце чији текстови садрже рецепте у којима је купус препознат као лековита дрога. Наведени примери јасно указују да знања српске средњовековне медицине из Ходошког зборника припадају једном ширем кругу знања европске средњовековне медицине засноване на античким узорима.

На значај хронике Еберхарда Виндекеа за српску историју XV века изнова је указао Борис Стојовски у раду *Десјоћ Стефан Лазаревић у делу Еберхарда Виндекеа* (39–50). Еберхард Виндеке био је Немац, човек од поверења угарског краља и немачког цара Сигисмунда, који је своју хронику назвао *Књиџа цара Сигисмунда*. У њој доноси неколико интересантних података о угарско-српским односима за време владавине краља Сигисмунда у Угарској (1387–1437) и деспота Стефана у Србији (1389–1427). Аутор примећује да Виндекеови подаци нису хронолошки сасвим прецизни, али да указују на два значајна догађаја у историји српско-мађарских односа. То су ступање деспота Стефана у вазални однос 1403–1404. година и његово присуство у Будиму 1424. године, када се разматрало питање рата и мира са Османлијама и релативно дуг и неизвестан рат против хусита. Због одличних односа између угарског краља и српског деспота, Сигисмундов пријатељ Виндеке нам је оставо кратко, али за нашу историографију драгоцену запажање о Стефану Лазаревићу: „необично леп човек, искрен, праведан и мирољубив”. Када приповеда о деспотовој посети Будиму 1424. године, када је пристигао са 26 пратилаца, хроничар истиче скупочене поклоне којима је српско посланство даривало Сигисмунда. Били су то источни ћилими, позлаћени мачеви са каишевима и футролама, златним нитима извезене свилене мараме, исто тако извезене простирке за седло и сл. Виндекеова листа скупочених предмета посредно говори о раскоши која је могла бити део свакодневице и српских велможа. Чланак Бориса Стојковског нас подсећа прилично детаљно на податке из Виндекеове хронике, које Стојковски изнова вреднује као важно сведочанство о угледу деспота Србије и његових племића на двору угарског краља и немачког цара.

У основи истраживања Бранислава Цветковића, насловљеног *Вук Лазаревић у писаним и ликовним изворима* (51–88), јесте проблематика датирања и утврђивања одговарајућег историјског контекста за настанак више портрета Вука Лазаревића у зидном сликарству с краја XIV и почетка XV века. У том погледу, аутор је знатну пажњу посветио другим врстама историјских извора, пре свега писаним, као што су дипломатичка грађа, сфрагистика, *житија* других личности, родослови и летописи, епиграфика, али и резултатима археолошких истраживања. Бранислав Цветковић преиспитује у широком замаху све познате податке из сачуваних извора и њихову интерпретацију у постојећој литератури. У том контексту он изнова актуелизује низ важних питања која и данас чине бременитим истраживања о личности Вука Лазаревића, односима у породици Лазаревић и прилично динамичној епохи српске историје са краја XIV и почетка XV века. Наведени приступ превазилази почетне намере и прераста у свеобухватно истраживање о једној историјској личности, те се предстаљено истраживање може сматрати успешном скицом, ако не и коначном биографијом Вука Лазаревића, која недостаје у данашњој српској историографији.

Незаобилазна тема и инспирација бар једног рада у зборницима са Дана преображења увек је деспотова песма посланица *Слово љубве*. Само је за протеклих тридесет година трајања манифестације и одржавања скупова на овом месту исписана завидна библиографија. Овога пута деспотовим списом *Словом љубве* бавили су се Јован Лазаревић и Зоран Ранковић у раду *Жанр њосланице у школском њројраму са осврћом на Слово љубве десјојта Сјнефана* (29–37). Овај прилог, осим књижевнотеоријског и књижевноисторијског истраживања средњовековне поетике посланице, има и методичке доприносе, будући да је *Слово љубве* једина средњовековна посланица предвиђена наставним планом и програмом за српски језик у средњошколском образовању. Задатак је наставника је, с једне стране, да ученике упознају са одликама и историјом жанра, а с друге стране, да протумаче само дело веома сложене структуре и богато мотивима и порукама, уједно га смештајући и у изворни историјски контекст. Наиме, аутори у раду скрећу пажњу на то како би у настави српског језика требало приступити обради овог књижевног дела, како би се оно морало повезати са библијским реминисценцијама и интертекстом, те са наставом веронауке и, нарочито, како би требало ваљано протумачити деспотове стихове о љубави да се код ученика пренесе хуманистичка и морална порука.

Такође, у домену сакралних текстова, и то проповедничког жанра остаје Томислав Јовановић у свом раду *Венцловићеве њројоведи о њраведном Јову* (89–97). Венцловићева обрада *Слова о њраведном Јову* Јована Златоустог налази се у зборнику Архива САНУ број 272 у Београду. Тро-

делна структура слова условљена је читањима, и то на Велики уторак, Велику среду и Велики четвртак. Дело је преобликовано са црквенословенског језика на српски народни језик. Аутор показује на који се начин Венцловић приближава својој публици, односно својој пастви у цркви и на који начин остварује контакт са њом. Коришћењем стилско-језичких средстава и комуникативних стратегија, као што су сликовита поређења, присна обраћања итд, долази до изражаја Венцловићев језички и литерарни таленат као претходника употребе народног језика у беседничком религиозном дискурсу.

Језичку тему обрађује Рада Стијовић у раду под насловом *Значење и нормативни стањус лексема ц(ј)елив, ц(ј)еливајши и ц(ј)елов, ц(ј)еловајши* (99–108). На грађи из савременог српског језика она показује која је стилска сфера употребе наведених речи. Ауторка анализира, с једне стране, однос семантичких реализација у оквиру полисемантичких структура ових лексема у речницима савременог српског књижевног језика (од Вуковог *Рјечника*, Матичиног шестотомника и једнотомника, Московљевићевог речника), обраћајући пажњу на квалификаторе временске и експресивне маркиране употребе, а не само тематске или терминолошке. Своје истраживање темељи и на примерима из Електронског корпуса Математичког факултета и грађе за Речник САНУ, узимајући у обзир и историјске речнике и дијалекатску грађу. Наиме, у савременом српском језику постоји стилска диференцијација синонимних лексема *пољубац*, *(по)љубијши* (у примарном значењу) и *ц(ј)елив*, *ц(ј)еливајши*. Док се први пар речи користи у профаној комуникацији, други се користи у сакралној. Р. Стијовић закључује: „*(По)љубијши* је лексема стилски неутрална и шире употребне вредности (пољубити је могуће и жену и икону, а целивати – крст, икону, мошти), јавља се у колоквијалним изразима, у којима не може бити замењена лексемом *ц(ј)еливајши*. Глагол *ц(ј)еливајши* је, пре свега, теолошки термин и емоционално-експресивно маркирана лексема. Њиме се исказује, и у сакралној употреби, и у профаној, пре свега у оквиру књижевних остварења, осећање дубоког поштовања, посебног духовног пијетета” (106–107).

Рад Јелице Стојановић *Ујошреба лексичких јединица Зеџа, Црна Гора, Срб(и)ја, Косово код краља Николе у драми Балканска царица* (109–118) са лингвокултуролошког аспекта сагледава стилску вредност ових лексема и њихових деривата у поменутој драми књаза и краља Николе. После изнетог кратког садржаја драме *Балканска царица* и њеног одјека у јавности, ауторка анализом контекста у којима се јављају лексеме *Зеџа*, *Косово*, *Србија*, *Црна Гора* показује да је српство парадигма Црне Горе (и Зете), а Црна Гора је осмишљена у српству и Косову, што потврђује да је упориште и окосница мисли и стваралаштва књаза и краљ Николе свакако био Његош.

Миливоје Спасић у раду *Јован Дучић и средњи век (119–136)* веома исцрпно систематизује обраду и помене средњег века и мотива везаних за ово раздобље у песмама и есејистичкој прози Јована Дучића. Спасић показује да Дучић на средњи век гледа као на златну српску прошлост, на сјајно раздобље наше историје: „Пише о освајањима и победама и одушевљава се немањићком епохом, нарочито владавином цара Душана. Он на нашу прошлост не гледа песимистички због пада средњовековне Србије, већ у њој тражи победу живота над смрћу” (136).

У раду *Концепт ДОМОВИНЕ у преводима жиџија Светиої Саве од Доментијана и Теодосија на савремени српски језик (137–145)* Марина Спасојевић примењује теоријско-методолошки апарат когнитивне и етнолингвистичке школе Жежија Бартмињског у анализи реализације концепта домовина у преводима на савремени српски језик биографија Светог Саве од Доментијана и Теодосија. Иако се реч *домовина* не среће у преводима на савремени српски језик, посматрани концепт је у потпуности остварен, пре свега, употребом лексема *ошачастиво, земаља, дом, кућа* и сл, као вишедимензионални појам, профилисан физичким, социјалним, идеолошким, аксиолошким и емотивним параметрима. Заснован је на опозицијама „свој – туђи”, „унутрашњи простор – спољашњи простор”, „исток – запад”, али и на оним из религијске и духовне сфере: „небеско, непропадљиво, вечно – земаљско, материјално, пролазно”, „духовно – телесно”, „живот вечни – живот видљиви, пролазни”, „царство небеско – царство земаљско”. Међутим, због природе жанра, присуства микрожанрова и интертекста из светописамских и отачких извора, као и промене и померања тачке гледишта субјекта дискурсног садржаја, овај концепт функционише, осим као универзални – попут концепта дом и мајка, и као сакрални (духовни и религијски). Примена когнитивних и етнолингвистичких теоријско-методолошких оквира на корпус средњовековне књижевности открило би, како ауторка сматра „тадашњу слику света и омогућила поређење са савременом”. Ауторка завршава рад подстицајним речима: „Део представљене грађе сведочи о старој српској књижевности као непресушном извору за најразличитија истраживања, било да се она чине на језику њеног оригинала, било на преводима, као и на могућности примене најразличитијих теоријско-методолошких приступа, који изнова и изнова откривају њене слојеве и бацају ново светло на њено богатство” (145).

На крају зборника налази се преглед културних и научних дешавања која су обележила деспотовачке преображењске дане 2021. године – *Хроника XXIX Дана српскога духовног преображења (149–155)* аутора Јасминке Поповић.

Радовима у овим зборнику употпуњене су бројне теме, систематизована и разрешена одређена питања и проблеми, али и отворена нова. Иако невелики обимом, овај зборник је значајан залог за наставак оваквих

окупљања, где би се износили резултати истраживања медиевиста и сагледавања тема које су у вези са српским средњим веком из различитих дисциплина.

Станоје С. Бојанин*

Српска академија наука и уметности
Византолошки институт
Кнеза Михаила 36/1
11000 Београд

Марина Љ. Спасојевић**

Српска академија наука и уметности
Институт за српски језик
Кнеза Михаила 36/1
11000 Београд

*sbojanin@gmail.com

**marina.spasojevic@isj.sanu.ac.rs